

«ՆԱՐԵԿԱՅԻԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ»

17 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ, 2017

ՃԱՆՊԻՆՈՒ ՄԱՀԵ

«ԲՈՍՈՐ» ԱԾԱԿԱՆԸ ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ ՏԱՂԵՐՈՒՄ. ԱՌԱՍՊԵԼԱԿԱՆ ՄԻ ԳՈՒՅՆ

Բանալի բառեր՝ կարմիր, արյուն, Եսայու մարգարեություն, Բոսորա, տեղանուն, մեսսիա, Կյուրեղ Երուսաղեմացի, Ներսես Լամբրոնացի:

«Բոսոր» ածականը խոսակցական լեզվին չի պատկանում: Հոմանիշ «կարմիր»-ի համեմատությամբ՝ ավելի քերթողական, ավելի բոցավառ է հնչում, ասես փողփողում է խորհրդավոր լուսապսակով:

Կարծես թե այս բառի կրոնական ծագումը այսօր, գրեթե մոռացված լինելով հանդերձ, անգիտակից, բայց անջնջելի հետք է թողել հայախոս ժողովրդի հոգում: Կարմիր գույնի իմաստով «բոսոր» բառի ամենահին օրինակները գտնում ենք Գրիգոր Նարեկացու երկերում: Բայց այս հանգամանքը բացատրելու համար պետք է անցնել ծուռ ու մուռ ճանապարհներ՝ Սուրբ Գրքի մեկնությունների ասպարեզում: Այսպիսով կարող ենք տեսնել, թե երբեմն որքան դժվար է Նարեկացու ստեղծագործությունը ճիշտ ըմբռնելը: Ըստ լեզվաբանների՝ «բոսոր» ածականը ծագում է Եսայու մարգարեության մեկ հատվածի (ԿԳ. 1-6) գրաբար թարգամանության սխալ մեկնաբանությունից: Քերականությունը այդպիսի թյուրիմացությունը պիտի հերքեր, բայց Աստվածաշնչի մեկնիչները քերականների խրատներին ուշադրություն չեն դարձրել:

Վոլտերը հեգնանքով գրել է, թե Աստվածաշնչի առաջին հրաշքն այն է, որ իր մեջ եղած բառերը բուն իմաստից տարբեր բան են նշանակում: Պատկերացնենք հին հունական մի ողբերգության բեմադրություն: Մարտադաշտից եկած մի քաջարի հերոս քաղաք է վազում՝ հաղթանակի ավետիսը բերելու: Նրան ընդառաջ են գալիս մի խումբ թերահավատ բնակիչներ: Չեն հասկանում լրաբերի արտասուվոր տեսքը՝ վայրագ դժնյա աչքերով, կեղտոտ փոշեպատ արնաշաղախ լաթերով:

Թարգմանաբար մեջբերենք բնագիրը: Քաղաքացիների խումբը հարցնում է. «Ո՞վ է սա, որ ելել, գալիս է եղոմից. նրա հագուստների կարմիրը Բոսորից է, նա գեղեցիկ պատմուճանով է եւ հուժկու զօրութեամբ»¹:

¹ Աստվածաշնչյան մեջբերումների իմաստը ավելի հստակ դարձնելու համար, թեթևակի փոփոխել ենք հետևյալ հրատարակության աշխարհաբար թարգմանությունը՝ *Աստուածաշունչ մատեան Հին և Նոր Կտակարանների*, արևելահայերեն նոր թարգմանությամբ, Մայր արքա Ս. Էջմիածին և Հայաստանի Աստուածաշնչային ընկերություն, 1994:

Հերոսը պատասխանում է. «Արդարությունն հուշակոչը եւ փրկությունն վճիռը հրապարակողը՝ ես եմ»: Խումբը՝ «Քո հանդերձներն ինչո՞ւ են կարմիր, քո հագուստներն ասես հնձանահարի հագուստներ լինեն, որ տրորում է լեցուն հնձանը»: Հերոսը՝ «Ես մենակ ճմլեցի հնձանը, հեթանոսներից ոչ ոք ինձ հետ չէր. զայրոյթով տրորեցի նրանց, բարկութեամբ ճմլեցի նրանց և գետնին հաւասարեցրի ու իմ բոլոր զգեստներն արինաթաթախ արեցի. քանզի հասել էր նրանց հատուցման օրը, եկել հասել էր փրկութեան տարին: Նայեցի, բայց օգնող չկար, մտածեցի, թէ ինչու ոչ ոք չկար, մտածեցի, թէ ինչու ոչ ոք չկար, որ թիկունք դառնար ինձ: Իմ բազուկը փրկեց նրանց, և միայն իմ բարկութիւնն ինձ զօրավիգ եղաւ: Իմ բարկութեամբ տրորեցի և իմ զայրոյթով մորթեցի նրանց, գետնին հաւասարեցրի նրանց»:

Նախ և առաջ ուշադրություն դարձնենք բնագրի սկզբում գտնվող «Բոսոր» բառին: Անժխտելի է, որ այս համատեքստում «Բոսոր»-ը ո՛չ թե ածական է, այլ տեղանուն: Պաղեստինի Բոսորա (*Bosra*) ավանը (ներկայիս Բուսեյրա – *Bouseira*), գտնվում է Հորդանան գետի մյուս ափին, Մեռյալ Ծովից 30 կմ հարավ: Անցյալում Բոսորան եղել է եղոմացիների գլխավոր կենտրոնատեղին: Հիշեցնենք միայն, որ Հուգայի թագավորության հնուց թշնամի այդ ժողովուրդը երբեմն դաշնակցել է Ասորեստանի Նաբուգոդոսոր արքայի հետ:

Մեր բնագիրը նշում է, որ հերոսի լաթերի կարմրությունը Բոսորից է, այսինքն՝ եղոմացիների քաղաքից: Թե Բոսորում ի՞նչն է կարմիր, հասկացվում է միայն համատեքստից: Կարմիր է թշնամիների արյունը: Ճակատամարտի ընթացքում հերոսն արյունով է թաթախվել՝ եղոմացիներին խաղողի պես ոտնահարելով հնձանում: Սակայն բուն իմաստով երբայերեն բացըրա (*bāṣarā*)² գոյականից առաջացած Բոսոր տեղանունը նշանակում է «ցանկապատված տեղ, դաշտ կամ պարտեզ», որն ընդհանրապես գույնի հետ կապ չունի:

Այդ դեպքում ինչպե՞ս է պատահել, որ բառը ստացել է կարմիր գույնի նշանակությունը: Ջոն Գրեյխը ենթադրել է, թե Կյուրեղ երուսաղեմացին «Կոչումն ընծայութեան» իր քարոզներում, համեմատելով Եսայու գրքի հերոսի արյունաթաթախ լաթերը Պիղատոսի դատարանում Հիսուսի հագած կարմիր զգեստի հետ, սխալ է եզրակացրել, թե «բոսոր» «կարմիր» է նշանակում³:

Մեջբերենք նշված հատվածի հունարեն բնագիրը. *τίς οὗτος ὁ κατὰ ἀτιμίαν φορῶν τὰ κόκκινα; ἢ γὰρ βοσὸρ τοιαύτην τινὰ παρ’ Ἑβραίοις ἔχει τὴν ἐρμηνείαν* – «Ո՞վ է սա, որ ծաղրանքի հետևանքով ծիրանավոր զգեստ է կրում: Այսպես կարելի է թարգմանել «բոսոր» երբայերեն բառը» (PG t 33, col. 805):

² Տե՛ս Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. Ա, Երևան, 1971, էջ 473:

³ J. Greppin, «A Note on Armenian Bosor,» *REArm* 14, 1984, pp. 471-472.

Իրականում ո՛չ թե «Բոսոր», այլ «Եդոմ» բառը կարմիր գույնի հետ կապ ունի: Կարելի է կարծել, թե «Եդոմ» և «Բոսոր» բառերը պարունակող մարգարեության մեկ տունը կարդալիս, Կյուրեղը սխալվել է, վերջինիս վերագրելով առաջինի բացատրությունը: Իրոք, Մայքլ Սթոունի հրատարակած *Onomastica Sacra* բառարաններում, այսինքն՝ Աստվածաշնչի հատուկ անունների հայերեն միջնադարյան մեկնություններում, «Եդոմ» թարգմանվում է «կարմիր կամ երկնային», իսկ «Բոսոր»՝ «ամրություն», այսինքն՝ «ցանկապատ կամ պարսպապատ տեղ»⁴:

Սակայն, բառերի ենթադրյալ շփոթը չբացատրելով հանդերձ, կարելի է նաև քրիստոսաբանական բացատրություն որոնել: Նախ և առաջ թվարկենք Մարգարեի պատգամը. պատկանում է Նսայու գրքի երրորդ մասին, որը հորինել են մի քանի հեղինակներ՝ 538 թ. տեղի ունեցած Բաբելոնական աքսորից վերադարձից ի վեր մինչև Նեեմիայի ժամանակը, Ե. դարի կեսերին⁵:

Ճշգրիտ հայտնի չէ, թե ինչ պատմական դեպքի է վերաբերում բնագրի հիշատակարանը: Բանն այն է, որ եբրայեցիները երկար ժամանակ անհամբեր սպասել են եղոմացիների պատժվելուն: Բայց աղբյուրները չեն նշում, թե երբ և ով է վրեժը լուծել⁶:

Հիմնականում անանուն վրեժխնդրի ով լինելը Մարգարեի տեսակետից կարևոր չէ: Իր կարծիքով խորհրդավոր հերոսը Տիրոջ կողմից առաքվող նահատակն է, որը պետք է ոչնչացնի ընտրյալ ժողովրդի բոլոր թշնամիներին: Այսպիսով պատմական, այսինքն՝ թվական ունեցող, դեպքը վերածվում է անժամանակ խորհրդանիշի: Հանգամանքների անորոշությունը և համատեքստի մթնոլթյունը կարծես թե երաշխավորում են գաղտնի, խորհրդավոր մի բովանդակություն:

Ամենահին ժամանակներից սկսյալ՝ եկեղեցու հայրերը մեկնողական այն սկզբունքն են ընդունել, թե Հին կտակարանում հանդիպող ամեն կարծեցյալ հակասություն պետք է համարել ո՛չ թե սխալ, այլ «խորհուրդ», իսկ խորհրդի բանալին կարող է լինել միայն Քրիստոսը կամ եկեղեցին: Օրինակ՝ «Սահակի և Հակոբի օրհնանքների» ճառում Հիպոլիտոս Հոմեոցին իղծ է արտահայտում. «Աստվածային բանը օգնության թող գա մեզ և ինքը մեկնաբանի իր սեփական խորհուրդները» (*PO 27, 1954, p. 2*):

⁴ **M. Stone**, *Signs of the Judgement, Onomastica Sacra, and the Generations from Adam* (University of Pennsylvania Armenian Texts and Studies 3), Chico: Scholars Press, 1981, pp. 126, 172.

⁵ **E. Osty et J. Trinquet**, *La Bible*, Paris, 1979, p. 1526.

⁶ **A. Lemaire**, *Histoire du peuple hébreu*, Paris: PUF, 1981, 2008², p. 58.

Նմանապես լուսահոգի Միշել Վան Էսբրուկի հրատարակած՝ վրացերեն թարգմանությունը պահպանված և Արդար Բարսաբեին (Գործք Ա. 23) վերագրված «Քրիստոսի և եկեղեցիների մասին» ճառում հեղինակը թվարկում է Մենդոց գրքում 28 «սահղումլո», այսինքն՝ հանելուկային խորհուրդներ, որոնց գաղտնի նշանակությունը կգտնենք Քրիստոսի կյանքում⁷:

Ահա այս ճանապարհով կարելի է հասկանալ, թե ինչպես է «Բոսրա» տեղանունը դարձել «բոսոր»՝ արյան և այգեկուծի կարմիր գույնն արտահայտող բանաստեղծական ածական: Լրիվ մոռանալով պատմական հանգամանքները, երբ եբրայացիներն աքսորից վերադառնալուն պես եղոմացիներին և հատկապես բոսրացիներին անողոք շարդեցին ու ոչնչացրին, ժողովուրդը մարգարեությունից հիշել է միայն մեսսիական նշանակություն թելադրող բառերը. «Արդարություն հռչակող և փրկության վճիռը հրապարակողը ես եմ», կամ «բազուկս փրկեց նրանց»:

Մեսսիայի փառավոր գալստյան մասին էր խոսքը: Հետևաբար՝ Բոսրայի մոռացված հաղթանակի տեղանունն այլևս կարևորություն չուներ:

Չի կարելի բացառել այն հնարավորությունը, որ երկրորդ Տաճարի ժամանակաշրջանում, որոշ հրեա մեկնաբաններ ենայու գրքի այդ հատվածին մեսսիական նշանակություն են վերագրել: Այս դեպքում հաղթական հերոսի լաթերը ներկող արյունն անպայման պետք է լիներ իր կոտորած թշնամիների արյունը:

Բայց այս տեսակետը միանգամից շուտ եկավ, հենց որ Քրիստոսյա մեկնաբանները սկսեցին հաստատել, թե Մեսսիան ոչ թե հաղթական զորավար, այլ խաչված Հիսուս նազովրեցին է:

Քանի որ Փրկիչը հաղթել էր ո՛չ թե մարդկային թշնամիներին, այլ անմարմին չար դեերին, իր շորերը ներկող արյունը չէր կարող թշնամիներին լինել, այլ միմիայն իրենը: Ավելին, մարգարեի բեմադրած երկխոսությունը ո՛չ մի դեպքում չէր կարող աշխարհում տեղի ունենալ, այլ միմիայն այն աշխարհում, կամ դժոխքում, կամ երկնքի բարձունքում:

Հայոց հին և միջնադարյան գրականության մեջ «բոսոր» ածականը չի երևում մինչև Թ-Ժ. դդ. մշակութային վերածնունդը: Օրինակ, կարելի էր ակնկալել «բոսոր» ածականի գործածումը Ագաթանգեղոսի պատմած՝ Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքում: Այն հնձանի մոտ, որտեղ նահատակվել են Հռիփսիմեն և 40 կույսերը, Լուսավորիչը տեսնում է նրանց նվիրված ապագա մատուռների պատվանդանները. «Այդ պատվանդանները, — գրում է Ագաթանգեղոսը, —

⁷ Barsabée de Jérusalem, *Sur le Christ et les Eglises*, Introduction, édition du texte géorgien inédit et traduction française par Michel van Esbroeck (Patrologia Orientalis 41/2), Turnhout: Brepols, 1982, pp. 177-178.

կարմիր էին, արյան գույնով» (§ 737): Քանի որ այս համատեքստում ո՛չ թե «բոսոր», այլ «կարմիր» ածականն է օգտագործվում, պետք է ենթադրել, որ այն ժամանակ «բոսոր» բառը որպես ածական դեռ գործածելի չէր:

Բոլորովին տարբեր իրավիճակի ենք հանդիպում Գրիգոր Նարեկացու Տաղերում: Մարգարեական պատգամն արտահայտում է Քրիստոսի կրած շար-շարանքների և փառավոր հարուժյան միջև ընկած խորհրդավոր կապը, ինչպես նաև հարուժյան և համբարձման միջև եղած կապը: Կարծես թե սուրբ բանաստեղծի երևակայության մեջ Քրիստոսը դժոխքից երկնքի գագաթ միանգամից, միևնույն շարժմամբ է վերանում:

Հարուժյանը նվիրված իր տաղում Նարեկացին մարգարեի նման խոսքը տալիս է քաջ նահատակին՝ իր իսկ հաղթանակը պատմելու համար: Մի քիչ ծանր ոճով թարգմանեմ այս դժվար բնագիրը.

Տերունական օրվա համար,
Պայծառ և աներեկ մի օր, որ հայտնի է միայն Տիրոջը,
Տիրոջ հրամանով բարձրանում եմ իբրև պահակ,
Իբրև հսկող հասնում եմ հարավում գանվող իմ դիտարանը,
Գնում եմ բոսորագույն վերահյու հագած.
Այսինքն՝ իմ կողից բղխող արյան վտակի գույնի:

...

Լիալիբ կատարելությամբ մայրս պսակեց ինձ,
Ինձ հետևող մայրս, պայմանավորված օրն ու ժամին:

Այն օրը ինձ գերեզման գցեցին, երեք օրով,
Ինձ դժոխք գցեցին, ավազակի բռունցքի տակ.
Բռնության բռունցքը և բռնակալի ուժը,

Դևերի հզոր զորքը (հմմտ. ՄՀ, ԺԲ. հատոր, 2008, էջ 647-648.18-23, 28-33):

«Տերունական օր», ինչ խոսք, նշանակում է Զատիկի կիրակի օրը: Ամենասուրբ այս կիրակին խորհրդավոր իմաստ ունի: Նշում է տիեզերական Ավագ շաբաթի վերջը և նոր ժամանակաշրջանի սկիզբը, որի ընթացքում արարչությունը հիմնովին վերանորոգված կլինի: Ահա այս փոփոխություններին ուշադիր հետևում է հսկող պահակը իր դիտարանի, այսինքն՝ հաշի բարձունքից, որի վրա բարձրացվել է, ըստ Հովհաննոս ավետարանի (ԺԲ. 32): Դիտարանից նայում է դեպի հարավ, այսինքն՝ այն ուղղությամբ, որտեղից պայծառ լույս է գալու:

Գալիք Արքայության պատճառով ծիրանի պատմուճան է հագել և թագով է պսակվել, «երգ երգոց»-ի մեսսիական փեսայի պես⁸: Սակայն, պսակը փշերից է հյուսված, իսկ պատմուճանի ծիրանին՝ ներկված իր իսկ արյունով:

⁸ «... պսակն որով պսակեաց զնա մայր իւր յաւուր փեսայութեան իւրոյ...» (Երգ Գ. 11):

Չարչարանքների և մահվան այս հետքերը իրականության մեջ լավագույն անցագիր պետք է համարել, որի միջոցով Քրիստոսը, թաքցնելով իր անմահության թշուրը, խաբելով Սանդարամետի պահակներին, ընդունվում է մեռելների աշխարհում: Այն ժամանակ թալանում է ավազակի ամբողջական ավարը, այսինքն՝ ազատում է դժոխքի խավարում գերի եղած ոգիներին: Բայց այս ազատագրումը փրկության առաջին փուլն է միայն: Երկրորդ փուլն իրագործելու համար այն արյունաներկ պատմուճանը, որն այնքան հեշտացրել էր Փրկչի դժոխք իջնելը, հիմա խանգարելու է նրա և իրեն հետևող ոգիների վերանալուն:

Իրոք, այն ժամանակից ի վեր, երբ Տեր Աստված դրախտի դռանը տեղադրեց պտտվող բոցեղեն թրով զինված քերովբեներին, որպեսզի թույլ չտան հողածին մարդկանց պարտեզ մտնել (Ծննդ. Գ. 2), երկնային կամարների դռները պահող (հունարեն ΤΕΛΩΝΑΙ կոչված⁹) մաքսավոր-հրեշտակներին հրամայվել է արգելել մահկանացու էակի անցումը: Ուստի և այս երկնային դռնապանները համբարձման ժամանակ խստորեն հարցապնդում են Քրիստոսին.

Արյունաշաղախ մարդկային մարմնով

Տիրոջը տեսան անմարմին գվարթուն՝ երկնային անոն ուժերը,

Միմյանց հարցնելով, թե ո՞վ է նա,

Ո՞վ է Եդոմից եկած այս անծանոթը,

Բոսորային կարմրածորձ հագած,

Գեղեցկապես պննված աստվածազարդ լույսով:

Լույսը տեղեկացրեց հրեղեններին, ասելով.

«Իմ ուժեղ զորությամբ հերձեցի

Ում երկրային արդարությունը համարում էր ամենից ուժեղը:

Հրեշտակներին պատմունանի գույները երկրածին էին թվում,

Իրենց կասկածները փարատելու համար հարցնում են.

Ի՞նչ է լիբը հնձանի նման այդ կարմիր հանդերձը,

«Խաչի վրա, ասում է նա, իմ ոտնահարած հնձանից է,

Կենաց թշնամուն կոխեցի

Գետնին թափեցի նրա մեղքի մաղձը»:

Բայց երկնայինները ուրիշ հարց են դնում.

«Ի՞նչ է այդ վերքը քո ձեռքիդ,

Որով, Տերդ, ստեղծեցիր հողեղեն պատկերդ» (հմմտ. ՄՀ, ԺԲ. հատոր,

էջ 662-663):

Այս հատվածում հրեշտակները կոչվում են «հրեղեններ», «վեհեր», «գվարթունք» ևն:

⁹ F. Cumont, *Lux perpetua*, Paris: Geuthner, 1949, p. 300.

Դանիելի տեսիլքին հատուկ (Դան.Գ. 10, 14, 20), այս վերջին բառը Աստծո դեմքի առաջ միշտ հսկող էակներին է նշանակում: Իրենց դրած առաջին հարցն այնքան մոտիկ է Եսայու բնագրին, որ կարելի է տարակուսել, թե ինչպե՞ս թարգմանենք՝ «Բոսորա (ավանի) ծիրանի հագած», թե՞ «բոսորագույն ձորձ հագած»: Սակայն ուրիշ օրինակներ ցույց են տալիս, որ նարեկը «բոսոր» բառը որպես «կարմիր» է ընդունում: Մատյանում (ԿԼ.4, էջ 424.85-86) ինքն իրեն հարցնում է «կանչե՞մ երկնքի թռչուններին: Նրանց են կանչում մորթված զոհերի բոսոր գույնով մնացորդների վրա»: Արյան վերածված Նեղոսի ջրերի հրաշքը հիշատակելիս, նարեկացին գրում է. «Գետից առնված (ջուրը) ... ցամաքում մածեցիր արյան բոսորային նոր երանգով» (Մատեան, ԿԳ.1 ՄՀ, ՓԲ. հատոր, էջ 391.27-30): Հեղինակն օգտագործում է նաև «բոսոր»-ից առաջացած բարդ բառեր. օրինակ Քրիստոսը թափում է «բոսորաբուլիս» (Աստվածածնի ներբող)¹⁰ կամ «բոսորակայլակ արյուն» (Սբ. Խաչի ներբողը, ՄՀ, ՓԲ. հատոր, էջ 943.16), հիշատակվում են «բոսորակայլակ կաթիլները» (Հակոբ Մծբնեցու ներբողը, ՄՀ, ՓԲ. հատոր, էջ 1000. 71): Այս բարդ բառերն այն դեպքի ապացույցն են հանդիսանում, որ աստվածաշնչյան ծագումով հանդերձ, «բոսոր»-ը նարեկացու համար դարձել է լրիվ բնականոն մի ածական:

Հետագայում ներսես Շնորհալին (1168-1173) և շարականների ուրիշ անանուն հեղինակներ¹¹ հետևում են նարեկացու օրինակին, «բոսորայ» կամ «բոսորային» բառերը օգտագործում են միշտ Եսայու մարգարեության և Քրիստոսի Համբարձման համատեքստում:

Այս թեման լայնորեն ժողովրդականացվեց ներսես Լամբրոնացու (1153-1198) քարոզում, որտեղ հրեշտակների և երկնային կամարներով անցնող Քրիստոսի տրամախոսությունը վերածվել է գրեթե թատերական բեմադրության¹²:

Հավանական է, իմ կարծիքով, որ Լամբրոնացին կրել է ասորերեն «սողի-թաների», այսինքն՝ բանաստեղծական տրամախոսության ձև ունեցող քարոզների ազդեցությունը: Նշենք օրինակ «Քերովբի և ավազակի Սողիթան», որը հրատարակեց Ֆրանսուա Գրաֆենը¹³: Այս պոեմը երգում էին քաղղեացիները Ջատիկից առաջ, գիշերային ժամի ընթացքում: Համենայն դեպս ներսես Լամբրոնացին իր քարոզում օգտագործում է մի նոր բարդ բառ՝ «բոսորատիպ»:

¹⁰ 22.23՝ րսւմ **T. Dasnabedian**, *La Mère de Dieu. Études sur l'Assomption et sur l'image de la très-saint Mère de Dieu*, Anthelias, 1995, p. 290-291:

¹¹ Հմմտ. **N. Ter-Mikaelian**, *Das Armenische Hymnarium. Studien zu seiner Entwicklung*, Leipzig: J.C. Hinrichs, 1905:

¹² **Մ. Աբեղյան**, *Երկեր*, հ. 4, Երևան, 1970, էջ 163-165:

¹³ **F. Graffin**, "La soghitha du chérubin et du larron," *L'Orient Syrien*, vol. 12, 1967, pp. 481-490.

Մանրամասնորեն ուսումնասիրված «բոսոր» բառի օրինակը թույլ է տալիս հասկանալ, թե որքան խոր արմատներով են Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործությունները, հատկապես տաղերը, խարսխված աստվածաշնչյան, ուշ հրեական և վաղ քրիստոնեական ավանդույթներում: Ուստի և կարող են մեկնողական գրականության շատ հարցեր լուսաբանել:

Հայոց գրականության պատմությունից բոլորս գիտենք, որ պետք է սպասել ժԹ. դարի երկրորդ կեսին՝ մաքուր աշխարհիկ երկեր կարգալու համար: Միևնույն ժամանակ Նարեկացու տաղերը դեռ հանրահայտ են մնացել՝ թեկուզ գրավիչ եղանակների պատճառով: Այսպիսով «բոսոր» բառը մոռացության չի մատնվել, այլ նոր ասպարեզ է սկսել ժամանակակից բանաստեղծության մեջ:

JEAN-PIERRE MAHE

L'ADJECTIF BOSOR « ROUGE » DANS LES ODES DE GREGOIRE DE NAREK : UNE COULEUR MYTHOLOGIQUE

Mots-clef: rougue, sang, la profétie d'Isaïe, Bosra, toponyme, messie, Cyrille de Jérusalem, Nersēs Lambronacⁱ.

L'adjectif poétique *bosor* (« rouge écarlate ») est attesté pour la première fois dans les œuvres de Grégoire de Narek, à propos d'Isaïe 63, 1-6. Un héros venu de Bosra / Bouseïra, chef-lieu des Édomites, annonce la victoire qu'il a remportée sur l'ennemi. Ses vêtements, rouges du sang de ses victimes, ressemblent à ceux d'un vendangeur foulant le raisin au pressoir. Par erreur, les exégètes ont interprété le toponyme Bosra comme un nom de couleur : *bosor* « rouge ».

Une fois oubliées les circonstances historiques de la bataille de Bosra, liée au retour de l'exil (après 538 avant notre ère), les Hébreux ont vu dans ce récit un oracle messianique. À leur tour, les chrétiens ont rattaché la prédiction au Christ. L'exégèse chrétienne inverse les perspectives du texte d'Isaïe. Le sang qui teinte les vêtements de Jésus n'est plus celui des ennemis, mais le sien propre, répandu sur la croix.

C'est le cas dans les passages des *Odes* de Grégoire de Narek mentionnant la Crucifixion, la Descente aux enfers et l'Ascension. On examine en détail ces textes énigmatiques. Le sens adjectival de *bosor* est bien confirmé par le *Livre de Lamentation*. Nersēs Šnorhali reprend le mot et l'image dans les Hymnes du Šaraknocⁱ. Le même vocable apparaît dans le *Sermon sur l'Ascension* de Nersēs Lambronacⁱ. On y perçoit probablement l'écho de certains dialogues poétiques syriaques (*soghita*).

ЖАН-ПЬЕР МАЭ
ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ *BOSOR* “КРАСНЫЙ” В ОДАХ ГРИГОРА
НАРЕКАЦИ: МИФИЧЕСКИЙ ЦВЕТ

Ключевые слова: красный, кровь, Пророчество Исайи, Босра, топоним, мессия, Кирилл Иерусалимский, Нерсес Ламбронаци.

Эпитет *bosor* (“пунцово-красный”) впервые встречается в произведениях Григора Нарекаци в связи с Ис. 63.1-6. Герой, пришедший из Босры, главного города эдомитов, провозглашает свою победу над врагами. Его одежда, красная от крови врагов, напоминает одежду того, кто топтал виноград в точиле. Толкователи по ошибке приняли топоним *Босра* за название цвета: “красный”.

Забыв в какой-то момент исторические обстоятельства сражения при Босре, после возвращения из пленения (538 г. до н. э.), евреи стали усматривать в этом стихе мессианское предсказание. В свою очередь, христиане связали предсказание с Христом. Христианская экзегеза изменила ракурс восприятия текста Исайи. Кровь, окрасившая одежды Иисуса – это отныне не кровь его врагов, а его собственная, пролитая на кресте.

Так обстоит дело в тех загадочных пассажах од Григора Нарекаци, где упоминается Распятие, Сошествие во ад и вознесение. Значение эпитета *bosor* подтверждается “Книгой скорбных песнопений”. Нерсес Шнорали воспринял и слово, и образ в гимнах “Шаракноца”. То же слово встречается в “Проповеди на Вознесение” Нерсеса Ламбронаци. Возможно, здесь можно услышать эхо сирийских поэтических диалогов, известных как *soquta*.